

(nastavak s 1 strane)

koji su ostajali za njim i kroz kolone živih koji su izrastali iz njegove snage, onda se vidi da njegova pojava, da karakter njegove negacije ima izrazito i jasno revolucionarno obeležje i onda mora da se opravda otkrivan ukus njegovih reči od koga su stradali mnogi epigoni i mnoge majhušne figure čija je korisnost našoj umetnosti i našoj revoluciji još uvek otvoreno pitanje. I iza svega toga što je godinama ostajalo za njim kao trag „gorogana“ koji ostavlja neizbrisive stope, iza svih tih godina „krvave evropske drame“ kada je Lenjinov plamen počeo naglo da se pomračuje, taložila se opora Kriležina reč kao preteča demonska snaga, koja je, vešto budna, opominjala ljude prispele na rub pameti, opominjala revolucionare sa pogrešnim ideološkim koncepcijama, opominjala umetnike koji su radi socijalnih tendencija lansirali kič i neuverljivost, opominjala čitav svet koji se našao u vrtlogu i više nije mogao da se snađe, i iza svega toga što se pod Kriležinim rečima budilo i ugušivalo, što je dobijalo nove snage ili se raspadalo pod udarcima, stajao je jedan kontinuirani niz doslednosti na koji su se bacali blatom i levi i desni, stajao je jedan stvaralac bogatog dijaletičkog iskustva koji je umeo da se brani jednostavnim i jasnim činjenicama i da svoja uverenja dokazuje svakim svojim novim delom, odviše siguran u sebe, u sopstvene moći svog razuma i svog talenta da bi ga klevetanja i s jedne i s druge strane pokolebala. I na toj i takvoj građevini svog duha omogućio je na već posle druge decenije rada da se njegovom linijom upute i drugi pisci i da se kod nas stvori uverenje da se umetnost sa socijalističkim obeležjima može stvarati i bez receptata socrealističkih teoretičara, na osnovama dosadašnjih dostignuća svetske umetnosti, na osnovama koje ljude ne dele na ljude kapitalističke i ljude socijalističke, jedne žedne kapitalističke umetnosti a druge umetnosti socijalističkog realizma, što se u ovim našim „sitnim“ literarnim borbama još uvek podvlači i što u krajnjoj liniji nije ništa drugo do poslednje trzanje naše primitivističke, provincijalne inferiornosti koja pod maskom posebnih kriterija želi da opravda svoju senilnost, svoju sterilnost i svoju dekadenciju. Kriležinska linija u našoj literaturi bila je oduvek protiv te i takve inferiornosti, protiv nedostojanstvenih uloga umetnosti u ma kojem vidu, i kad je udarila po njoj, po toj žabokrečivoj mrtvačnici ljudske misli, ona se nije mnogo obazirala na trenutni efekat i na trenutno raspoloženje nižih duhom, nego je razvaljujući barijere koje su joj stajale na putu uvek u suštini omogućavala dolazak novih stvaralčkih ličnosti koje neće misliti rečenicama iz udžbenika ili frazama svakojako obojenih i bezbojnih krstitelja, nego svojim sopstvenim unutrašnjim intenzitetom.

U ogromnom poslu uzdizanja naše kulture sa balkanskih, provincijalnih lestvica na evropske visine, odakle je pripremao teren za nove puteve naše kulture i naše umetnosti, Kriležina ne samo da nije imao vremena da se osvrće na svačiju malenkost, nego je mnogima bio nepristupačan i nejasan upravo zbog te svoje respektivosti u spajanju dvaju različitih doba i dveju različitih sredina, pa se danas pred njegovom ogromnošću stoji kao pred sfingom u odelu mutnih vremena i očekuje da ta sfinga kaže svoje da ili svoje ne za neku od današnjih pojava. Medjutim, ta sfinga jasno je okrenula svoje lice u pravcu kojim je i sama išla, a taj je: da ništa ne sme da nam bude sveto da se ne bi moglo zamisliti nečim boljim i lepšim i frazom jednog živog i mrtvog boga u konkretnoj situaciji ne može da zameni zdravu ljudsku misao, pogotovo ako je ta fraza prolazila kroz natečene glave i u tom premeštanju deformisala i samu svoju suštinu.

Petar MILOSAVLJEVIĆ

ANTIMITOS ERVINA ŠINKA

Protiv neljudske vlasti mita nad čovekom vodi se vekovima krvava i u izvesnim aspektima, naizgled, jalova borba. Kao neki mračni atavizam mit izgleda da je zaseo krepko u duše ljudi i stavio svoj pečat na njihovo mišljenje i delanje. Kao da u svetu postoji još uvek nešto što je jače od razuma, od očiglednih dokaza ljudske logike, nešto što zovemo lažju, frazom ili zabludezom, a što u svojoj biti vuče genozu od mite, svejedno da li se radi o religioznom, nacionalnom, rasnom, političkom ili estetskom. U borbi protiv vlasti mitosa, ali najčešće po cenu stvaranja novog mita, ostvarivao se napredak čovečanstva, polagan i vijugav, no ipak kao da glavama mnogih ljudi vladaju još uvek one iste mračne, ljudima neprijateljske, sile koje su i u pravdava vremena vladale i ne izgleda da je tako blisko potpuno oslobodjenje (ne samo ekonomsko) ljudske individue.

Borbi protiv mita bilo je kod nas između dva rata posvećeno gotovo celokupno stvaranje Miroslava Krileže, čiji značaj nije do dana današnjeg potpuno ocenjen.

Očigledno inspirisan Kriležom, kome je u svojoj knjizi »Falanga Antikrista« posvetio većinu komentara, Ervin Šinko je smelouardno po mnogim zabudama koje su još daleko od toga da budu savladane i življene, prikazavši tragičnu konstelaciju čoveka u savremenom svetu u kome još uvek krvari pod vlašću objektivnih i subjektivnih faktora, koji mu ne dozvoljavaju potpunu afirmaciju njegove individualnosti. Motu: »Kod nas trebalo bi ispejevati naš antimitos«, uzetom iz »Davnih dana« Miroslava Krileže, Šinko je odgovorio ovom knjigom retko smelih i iskrenih napisa s kojma se čovek u svim konzekvencama ne mora uvek i saglasiti ali im mora priznati progresivnost i revolucionarnu usmerenost. Posvetivši svoju knjigu »ereticima sanjarima«, francuskim enčiklopedistima, Sardu Bodleru, Isaku Babelju i Miroslavu Krileži, Šinko se obračunava u prvom redu sa konzervativnim i retrogradnim pojavama i shvatanjima u svetu umetnosti, bez obzira na njihovu spoljnu odoru i objavljuje rat onom samozadovoljnom konformizmu koji je možda najteže pobeđiti. Svojim prodornim analizama, Šinko je pokazao veliku razumevanje za pravu suštinu umetnosti, koja nikako nije reprodukcija ili samo prost

»subjektivni odraz objektivne stvarnosti«, već je pre svega stvaralački akt ili kako bi Stefan Cvajg rekao — »gradjenje sveta«, sopstvenog sveta umetnika — stvaraoca. To »gradjenje«, medjutim, nikako ne znači da je taj svet pesnikove senzibiliteta isto je tako nepojiv sa beživotnim estetičizmom i praznom kombinatorikom onih za koje je poezija u najboljem slučaju virtuoza igra rečima, a nikako život sam. Razlikujući pojam književnik-trudbenik od pojma književnik-stvaralac, Šinko traži punu slobodu za umetničko stvaralaštvo, što se, kako mi izgleda, pogrešno shvatilo kao pledoaje za jednu u svakom pogledu apsolutnu slobodu, koja je isto takva fikcija kao i »programatska umetnost«, na koju je većina Šinkovih inektivna uperena.

Programatskoj estetici, koja je u svojoj biti konzervativna, jer sputava revolucionarni razmah pesničke reči, namenio je Šinko svoje komentare: »Umetničko stvaralaštvo i programatska estetika«, »Marginalije uz Kriležin obračun sa naučnom estetikom«, »Pesnik danas« i

»Krvavi mit« i u njima, preciznom analizom, pokazao u čemu se sastoji prava stvaralacka, pa prema tome i revolucionarna sadržina literature i suprotstavio je spoljnoj, šupljog deklarativnosti i lažnom patosu adepta svake programatske estetike. U ovom poslu, Šinko je bio nadomestilac Miroslava Krileže, koji je obračun sa »naučnom estetikom«, posvetio svoja izlaganja na istoriskom Kongresu jugoslovenskih književnika u Ljubljani 1952 godine. U knjizi Ervina Šinka posebno su interesantne one paralele kojima pisac pokazuje kako u svakoj programatskoj, dogmatskoj, »naučnoj estetici« od Platona do naših dana, vladaju u suštini iste neživotne i istinskost stvaralaštvu neprijateljske formule. Jednostranim tumačenjem priznatih autoriteta ili prostim falsifikatima stvorena je jedna nemoguća tvorevina, koja se sada po vlastitoj inerciji ili logici samo dograđuje i u kojoj je umetnost smeštena u prokurstov krevet gotovih shema i receptata. U jednoj takvoj tvorevini nema više nikakvih iznenađenja jer je već sve unapred proračunato i iskalkulisano (»Alles ist einkalkuliert« — A. Hitler) i u njoj ima vrlo malo mesta individualnom i subjektivnom, koji čine osnovu umetničkog izraza. Tu je umetnost manje-više svedena na jedan zanat, koji je formalističniji od svih nazovi — formalizama, jer iza svoje, obično grlatne, deklarativnosti skriva unutrašnju pustoš, neinventivnosti i konformizam. Prava umetnost je, medjutim, u svome izrazu uvek revolucionarna, »destruktivna«, kako to Šinko veli, razume se u progresivnom značenju te reči, jer inkarniše većito nezadovoljstvo umetnika i diličnim optimizmom koji preti da svaki razvitak ukoči ili bar uspori.

Sušтина umetnosti, po Šinku, nikako, prema tome, nije u spoljnim pravilima ili auspicijama, već u onom njenom unutrašnjem zračenju, u intenzivnosti toga zračenja. Od uverljivosti i snage te emanacije, od umetničke »strasti za svedočenjem«, zavisice i veličina umetničkog

dela, jer izneveravanjem najintenzivnijih i najintenzivnijih pesnikovih preživljavanja biće izneverena i društvena funkcija umetnosti. Prema tome »za pesnikovu pjesničku snagu nema objašnjenja van sfere same poezije«, niti se ona »da reducirati na sociološke kategorije... metodom historijske i društvene analize...« Mi se a priori ne odričemo ni takve analize ali nam se ona čini nedovoljnom za jedan tako složeni fenomen, koji pokazuje izvesnu samostalnost u odnosu na ono što obično nazivamo »bazom«. To, medjutim, nikako ne znači da emocije nisu »društveno uvjetovane«, što Šinko u svojoj knjizi nedvosmisleno podvlači.

Jalovost svake programatske estetike najbolje je osud'o sam razvitak umetnosti i literature u svetu. Velika dela stvorena su ne po pravilima nekog estetskog sistema, nego najčešće uprkos ili mimo pravila. Grčke tragedije nikako nisu nadahnuli Platon ili Aristotel, već je obratno Aristotel na osnovu dotada već manje više završenog razvika helenске literature pokušao da izvede zaključke (ne uvek tačne) i da postavi pravila, koja su u daljem toku istorije postala kočnica razvoja literature. Isto bi se moglo reći o Skaligeru, Opicu, Boalou, Gotšedu, Lomonosovu ili u novije vreme o Lavu Tolstoju, koji je tvorac jedne od najopasnijih zabuda u razvoju estetske misli. Po njemu je narod, odnosno deificirana narodnost (shvaćena u smislu najgrubljeg utilitarizma) vrhovni kriterijum vrednosti, odnosno progresivnosti književnih dela. Što je književno stvaralaštvo samog Tolstoja bilo najrečitiji demanti ove postavke, nije bilo dovoljno da ova popularna i »razumljiva« tvrdnja ne postane otkroisano pravilo koje je pesništvo često degradiralo i devaloriziralo do popularnog, polufolklornog poćudnog štiva za neprosvetlene ili poluprosvetlene. Ovoj zabludi nasele su mnoge, inače pametne, glave koje je ideal tolstojevskog »oproščavanja« doveo do gubljenje sluha za sve ono što nije zvučalo dovoljno popularno i unisono i što je onda kršteno

otrcanim terminima koji najčešće ništa ne kazuju: larplurlarizam, formalizam, dekadencija.

Ovakvom kodificiranju umetnosti Šinko suprotstavlja negatorstori patos celokupnog Kriležinog stvaranja koje pretstavlja ne samo najrečitiji i najznačajniji osudu nečovečnih sila što upravljaju čovekom, nego i onog malograđanskog morala i onih preživelih shvatanja koji nas osudjuju na najveće duhovno ropstvo. »Miroslav Kriležina bio je nadahnut strasnim doživljajem toga, kako su ljepota i razum odsutni u ljudskim odnosima« tačno primećuje Ervin Šinko i zato je ne po nekoj društvenoj narudžbi, nego iz svog vlastitog najdubljeg i najintimnijeg uverenja, dao delo u kome je tendencioznost u samoj formi, u načinu kazivanja, a nikako u načinu spolja našepljenim ili nakalemljenim idejama. Površnom, a češće samo deklarativnom optimizmu Kriležina je često suprotstavio svoj nihilizam i pesimizam (nikako kao integralni pogled na svet!) jer ima situacija »u kojima je jedini adekvatni stav očajavati...« Zato i »Hrvatstvi bog Mars«, po Šinku, spada među najpotresnije dokumente svjetske književnosti. Na drugom mestu Šinko kaže da »Kriležina patetika reagira na svako uljepšavanje kao na rugobu uperenu protiv ljepote«. Zato i sve ono što se kod Krileže često površno krsti: negatorstvo, nihilizam, polemika strast ili možda i anarhizam, nije ništa drugo do patos umetnika-revolucionara za koga je »borba protiv laži (koja se javlja u obliku fraze) u krajnjoj konsekvenci broba protiv gluposti, kojoj je podloga osjećajna tupest.«

Govoreći o Miroslavu Krileži Šinko nije govorio samo o voljenom umetniku kome očito mnogo dugeje (pre svega Kriležinom stilu i polemičkoj borbenosti), nego je istakao i svoj ideal pravog, revolucionarnog umetnika koji samo kroz negaciju laži i preživelih konvencija, kroz negaciju svih i svakojakih mitova dolazi do potpune afirmacije čoveka u današnjem društvu.

Milan A. TABAKOVIĆ

tanja pajević

razmišljanje

